

Valentinas Baltrūnas, Zigmas Malinauskas, Aleksandras Šliaupa, Gamtos tyrimų centro Geologijos ir geografijos institutas

Vonsavičių giminės herbas (2009 m. pateikė Bronislovas Vonsavičius, Vytauto Vonsavičiaus pusbrolis).

VADINOME JI GEONUOTRAUKOS „ŠEFU“

Vytauto
Vonsavičiaus
90-mečio
sulaukus

Vytautas Vonsavičius gimė 1929 m. kovo 18 d. Šeduvoje, darbininkų šeimoje. Pirmųjų mokslo žinių sėmėsi Šeduvos pradžios mokykloje, vėliau – Šeduvos ir Panevėžio gimnazijose. Nuo 1948 m. iki 1953 m. studijavo Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultete, kur įgijo geologo specialybę. Po universiteto baigimo dirbo Lietuvos MA Geologijos ir geografijos institute, o nuo 1957 m. – vyriausiuoju geologu naujai susikūrusioje Geologijos ir gelmių apsaugos valdyboje. Vytautas buvo vienas svarbiausių geologijos valdybos organizatorių. Nuo 1973 m. iki 1984 m. jis dar buvo ir Valdybos viršininko pavaduotoju, o reorganizavus šios institucijos valdymą, perėjo į Geologijos institutą.

V. Vonsavičius puikiai mokėjo derinti administracinį darbą su moksliniu. 1969 m. jis apgynė mokslų kandidato (dabar – daktaro) disertaciją apie Pietvakarių Pabaltijo kvartero nuogulų sandarą. 1973 m. jam suteiktas nusipelnusio geologo vardas. 1984 m. Vytautui ir devyniems kolegoms iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos suteiktas TSRS valstybinės premijos laureato vardas už Pabaltijo geologinių žemėlapių parengimą. Jo mokslinių darbų tematika buvo labai įvairi, bet daugiausia jis gilinosi į kvartero nuogulų sandarą ir stratigrafiją. Daug dėmesio skyrė prekvartero reljefui. Didelis jo įnašas į krašto kvartero nuogulų žemėlapių sudarymą, metodikos tobulinimą, geologijos terminų kūrimą. Taip pat domėjosi krašto ir mokslo istorija, geologų kalbos kultūra, sportu ir žvejyba, buvo aktyvus etnografinio ansamblio „Apynys“ dalyvis. Labai džiaugėsi Lietuvos nepriklausomybės atkūrimu, budėjo lemtingojo sausio dienomis prie LR Seimo. Kartu su žmona Valentina išaugino keturias šaunias dukras, sulaukė pulko vaikaičių.

Pateikta trumpa V. Vonsavičiaus biografijos apžvalga bendrais bruožais liudija draugišką, labai visuomenišką, harmoningą asmenybę. Šiame straipsnyje mes daugiau apsistosime prie Vytauto darbų geologinio kartografavimo bei kvartero geologijos baruose, tuo labiau, kad jie tarpusavyje labai susiję.

1957 m. Lietuvoje įkūrus naująją Geologijos ir gelmių apsaugos valdybą, V. Vonsavičius paskiriamas jos vyriausiuoju geologu, o vėliau – ir viršininko pavaduotoju, kuriam priklausė geologinio kartografavimo (anksčiau vadinta geologinė nuotrauka) darbų priežiūra. 1947–1952 m. buvo atliktas geolo-

ginis kartografavimas 1:200 000 masteliu. Iš pradžių šiuos darbus vykdė TSRS geologijos ministerijos Penktoji geologijos valdyba, nuo 1949 m. kartografavimą tęsė Vakarų geologijos valdybai Baltarusijoje pavaldi Lietuvos geologinė ekspedicija, o 1951–1952 m. darbus baigė Geologinio žvalgymo ekspedicija. Deja, gręžiama buvo nedaug ir negiliai (iki 100 m gylio), po 1–2 gręžinius 5 000 km² plotui, požeminis vanduo taip ir liko netirtas (Vonsavičius, 1977). Kaip jis rašė, sukaupti duomenys nei kiekiu, nei kokybe netenkino poreikių. Todėl 1958 m. kartografavimo darbai buvo atnaujinti. Kaip prisimena tų laikų liudininkas, žinomas mūsų geologas Viktoras Kemėšis, tuometinė „[...] Geologijos valdybos mokslinė–techninė taryba kreipėsi į Gamtos mokslų fakulteto mokslininkus, kad jie įvertintų senus geonuotraukinius žemėlapius bei darbus ir pateiktų rekomendacijas ateičiai. Neigiamai įvertinę senosios nuotraukos medžiagą, A. Basalykas ir J. Paškevičius pasiūlė organizuoti naują Lietuvos teritorijos vidutinio mastelio geologinį kartografavimą: gerai ištirti kvartero nuogulus, jų paviršiaus sandarą, morfostruktūrą ir naudingąsias iškasenas, patikslinti prekvartero geologinį žemėlapi ir kt.“ (Kemėšis, 2013). Pradėto kartografavimo lauko darbų apimtis skyrė „[...] Valdybos vyriausiasis geologas V.Vonsavičius, kurį vadinome geonuotraukos „šefu“. Darbų projektavimo metu ne kartą V. Vonsavičiui reikėme pretenzijas dėl geonuotraukai skirto didelio ploto (9 000 km²) ir palyginti trumpos

lauko darbų trukmės (tik vieneri metai).“ (Kemėšis, 2013). Žinoma, po truputį normalizavosi šių atnaujintų kartografavimo darbų apimtys ir tempas, tačiau gyvenimas ir ūkio poreikiai išryškino labiau problemines teritorijas, ypač didžiuosiuose miestuose ir kurortuose. Brendo lygiagrečių stambaus mastelio (1:50 000) kartografavimo darbų būtinybė, kurią aiškiai jautė ir matė V. Vonsavičius.

Netrukus (1964–1966 m.) Kaune bei jo apylinkėse buvo atlikta ir pirmoji kompleksinė geologinė–hidrogeologinė bei inžinerinė geologinė nuotrauka 1:50 000 masteliu (Šliaupa, Baltrūnas, 2015). Tačiau šio straipsnio autoriams labiau įsiminė dar po penkmečio vykdyti darbai, kurių dalyviais teko būti. Prisimenant šį stambaus mastelio geologinį kartografavimą, mums su V. Vonsavičiumi teko nemažai bendrauti „priimant“ geologinius ir geomorfologinius žemėlapius lauko darbų pabaigoje. Taip buvo Druskininkų (1970–1971 m.), Birštono (1972–1974 m.), vėliau, vykdant grupinės geologinės nuotraukos darbus, – Daugų–Varėnos, Vievio ir kituose plotuose, jau nekalbant apie dažnokus susitikimus prie ką tik išgręžto gręžinio kerno. Žemėlapių „priėmimas“ paprastai vykdavo ilgoko maršruto automobiliu ar pėsčiomis metu, dalyvaujant Kompleksinės geologinės ekspedicijos vyriausiajam geologui Viktorui Kemėšiui, – buvo aptariama vienos ar kitos vietovės reali geologinė ir geomorfologinė situacija, jos vaizdavimas žemėlapiuose.

V. Vonsavičius prie gręžinių kerno Gariūnuose ir Puvociuose (Geologijos ir geografijos instituto archyvo nuotr.).

Vytautas simpoziumo metu senojoje Gariūnų kerno saugykloje ir...

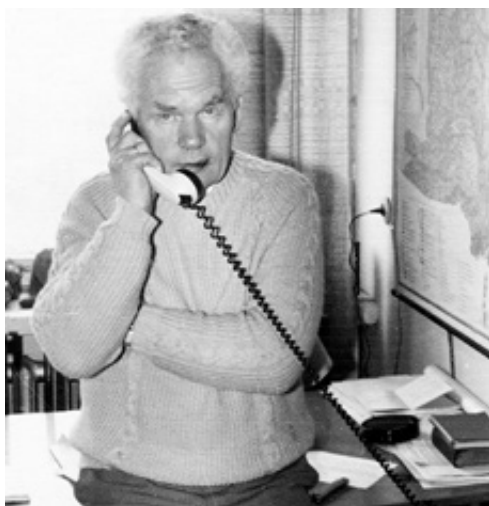
...jo atokvėpio valandėlė Karelijos saulės atokaitoje, 1978 m. (Z. Malinausko nuotr.).

Įsimintinas apsilankymas Liškiavos apylinkėse, kur savotiška Ricielių rina (dubaklonis) iš pietų pusės supa silpnai kalvotą paskutiniojo apledėjimo Grūdos stadijos moreninį masyvą, kuriam vėliau (ataskaitoje) suteikėme Liškiavos fazės amžių. O štai po kelių metų naujame plote, ryčiau Prienų, palaipioję lygiagrečių, smėlingų ir mišku apaugusių aukštų kalvagūbrių šlaitais, kolegialiai sutarėme išskirti išilgai sueižėjusio nedidelio ledyninio liežuvio „intraglacialinių“ darinių (panašių į ozus) masyvą. Tokie draugiški pasvarstymai, pasiremiant turima patirtimi, mokslinėje literatūroje aprašytais faktais ir neišsėmiama „glacialine“ vaizduote, buvo būdingi visiems mūsų lauko darbų užbaigimo etapams.

Naujai išgręžto gręžinio kerno apžiūrėjimą dažnai lydėdavo diskusijos apie pleistoc-

no moreninių sluoksnių amžių, jų atpažinimo ir gretinimo požymius. Kartais V. Vonsavičius atsiveždavo mūsų šauniąją palinologę Oną Kondratienę, tikėdamasis jos tyrimų duomenų naujam tarpledynmetiniam pjūviui patvirtinti. Įdomios būdavo judviejų diskusijos, ypač žinant jų gana skirtingas pozicijas kvartero nuogulų stratigrafijos klausimais. Jaunesniems geologams tai būdavo neblogos pamokėlės įsitikinti, kad šiame moksle nemažai reliatyvumo, o buvę tvirtai įkalti „žinajimai“ linę susvyruoti. V. Vonsavičius, greta savo administracinių pareigų, buvo aktyvus mokslininkas, 1969 m. apgynęs disertaciją apie Pietvakarių Pabaltijo kvartero nuogulų sandarą. Todėl ir naujuose gręžiniuose pirmiausia ieškodavo įdomesnių duomenų, o jau kitą dieną jį matydavome palinkusį prie savo ikikvarterinių uolienu paviršiaus žemėlapiu, kuriame skubėdavo pažymėti naujo gręžinio vietą ir svarbiausia – kvartero nuogulų pado absoliutų aukštį. Atrodė, kad laimingesnio žmogaus nėra. Žinoma, ne visi Geologijos valdybos bendradarbiai buvo patenkinti tokio jo „pomėgiu“... Vytautas pasižymėjo noru publikuoti savo darbus, paskelbė nemažai mokslinių straipsnių. Tarp jų – ir kartu su ilgamete kolege bei oponente O. Kondratiene paskelbtas apibendrinantis skyrius apie Lietuvos kvarterą, deja, jau po jo mirties išėjusioje kolektyvinėje monografijoje „Lietuvos geologija“ (Kondratienė, Vonsavičius, 1994).

V. Vonsavičius stengėsi Lietuvos kvartero nuogulų kerną parodyti ir kitų šalių kvarteristams. Jo pavedimu 1976 m. teko organizuoti kelių įdomesnių ir pilnesnių Druskininkų apylinkėse išgręžtų gręžinių kerno atvežimą tarpžinybinio stratigrafinio pasitarimo (konferencijos) dalyviams į buvusio Geologijos instituto T. Ševčenkos g. kiemą, bent dešimties gręžinių kerno išdėliojimą Baltijos šalių ir gretimų kraštų tradicinio lauko simpoziumo dalyviams naujai pastatytoje Geologijos instituto kerno saugykloje Vievėje. Ta proga reikėtų prisiminti ir V. Vonsavičiaus sukauptą didžiulį moreninio priemolio pavyzdžių rinkinį, kuris šiuo metu taip pat saugomas Vievėje ir kurį, ko gero, galima būtų panaudoti įvairiems naujiems tyrimams.

Vytautas organizuoja ekspedicinius darbus Geologijos institute (1980) ir prie ką tik išgręžto gręžinio šalia Medininkų kartu su O.Kondratiene (1978) (Z. Malinausko nuotr.).

V. Vonsavičius buvo aktyvus jau minėtų tarptautinių kvartero tyrinėtojų vasaros lauko simpoziumų ir žiemos seminarų dalyvis, dažnai būdavo lietuvių delegacijos, kurią paprastai sudarydavo Geologijos instituto (A. Gaigalas, O. Kondratienė, A. Jurgaitis, G. Juozapavičius, Z. Malinauskas, M. Melešytė, J. Vaitkevičienė, P. Šinkūnas, V. Šeirienė ir kt.), Mokslų akademijos Geografijos skyriaus (A. Mikalauskas, V. Minkevičius, L. Mikutienė, K. Švedas, J. Galčienė ir kt.), Vilniaus universiteto (Č. Kudaba, M. Kabailienė, E. Rudnickaitė, G. Vaikutienė ir kt.), Geologijos valdybos ir jos Kompleksinės geologinės ekspedicijos specialistai (A. Šliaupa, V. Baltrūnas,

R. Guobytė, B. Karmaza, D. Karmazienė, A. Bitinas, J. Satkūnas, A. Damušytė ir kt.), vadovu. Net ir pakeitus darbovietes, šių renginių dalyviai likdavo jiems ištikimi.

Jei vasarą ekskursijų metu būdavo aplankomi ir aptariami kuo nors įdomūs „šalies–šeimininkės“ kvartero geologijos ir geomorfologijos objektai, tai žiemos seminarai būdavo skiriami įvairiems kvartero stratigrafijos ir geochronologijos, paleogeografijos, geomorfologijos ir sedimentologijos klausimams. Daug aštrokų, kartais net kibirkščiuojančių ginčų sulaukdavo kvartero nuogulų vietinių ir regioninių stratigrafi-

nių schemų aptarimai, turėję ne tik mokslinę–pažintinę, bet ir praktinę reikšmę, ypač vykdant geologinio

V. Vonsavičius su bendradarbiais Geologijos institute: (iš kairės, sėdi) Ž. Gelumauskaitė, D. Riškienė, V. Vonsavičius, O. Kondratienė, M. Melešytė; (stovi) A. Linčius, L. Statkūnienė, M. Repečka, V. Šeirienė, L. Černiauskienė.

Tarptautiniuose kvarteristų lauko simpoziumuose: a – Medininkai, 1983 m., centre – V. Vonsavičius ir A. Raukas; b – Latvijoje, 1987 m., (iš kairės pirmoje eilėje) V. Vonsavičius, Z. Meironsas, V. Juškėvičius, J. Straumė (Z. Malinausko nuotr.).

kartografavimo darbus. Daugelis mūsų jaunesnių kvarteristų savo mokslinę karjerą pradėjo kaip tik šiuose simpoziumuose ir seminaruose. V. Vonsavičius visuomet būdavo tarp organizatorių kartu su kolegomis estais (A. Rauku, K. Kajaku, V. Kalmu ir E. Tavast), latviais (O. Aboltnišu, I. Danilansu, J. Straume, Z. Meironsu, V. Juškėvičium ir V. Zelčsu), baltarusiais (G. Goreckiu, L. Vozniaciuku, A. Matvejevu, E. Levkovu ir I. Pavlovskaja), rusais (E. Ruchina, A. Asejevu, E. Zarina, I. Krasnovu, B. Možajevu, A. Isačenkovu, O. Tatarnikovu, V. Evzerovu, V. Kolka, A. Lukašovu), karelu I. Ekmanu ir kt. Manytume, kad toks aktyvus bendradarbiavimas didele dalimi ir lėmė, kad 1984 m. V. Vonsavičiui ir devyniems jo kolegoms iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos buvo suteiktas TSRS valstybinės premijos laureato vardas už Pabaltijo geologinių žemėlapių (M 1:500 000) sudarymą. Tai buvo savotiškas to meto Baltijos šalių geologinių tyrimų

rezultatų ir geologinio kartografavimo kokybės pripažinimas. Reikia paminėti ir tokio bendradarbiavimo gražų pavyzdį – šešių kvarteristų parengtą bendrą studiją apie salines aukštumas, kaip ypatingu būdu susidariusius geologinius objektus (Aboltniš ir kt., 1988). Šiame kolektyviame darbe aptarti pagrindiniai ledyninių nuogulų akumuliacijos dėsningumai ledoskyrų zonose žemyninio apledėjimo deglaciacijos etape. Greta Kurzemės, Sakalos, Pandiverės, Centrinės Vidzemės, Otepės, Latgalijos, Ižoros, Lugos ir kt., buvo pateikta ir V. Vonsavičiaus sukaupta gausi geologinė ir paleogeomorfologinė medžiaga apie Žemaičių aukštumos sandarą.

Tiesą sakant, Vytauto paskutinioji išvyka taip pat buvo susijusi su tradiciniu kvarteristų moksliniu seminaru 1991 m. kovą Rygoje... Deja, išleistame pranešimų santraukų rinkinyje jau nebematėme Vytauto tezių. Taip mėgęs Saulę, netrukus jis pas ją ir išėjo...

LITERATŪRA

- Aboltniš, O.P., Asejev, A.A., Vonsavičius, V.P., Isačenkov, B.A., Možajev, B.N., Raukas, A.V. Salinės aukštumos kaip ypatingu būdu susidarę geologiniai objektai (rusų k.) [Аболтинш О.П., Асеев А.А., Вонсавичюс В.П., Исаченков В.А., Можаяев Б.Н., Раукас А.В. Островные возвышенности как особым образом организованные геологические объекты]. Таллин, АН Эст.ССР, 1988, 56 с.
- Baltrūnas, V. Buvo pasiryžęs aukotis. *Geologijos akiračiai*, 1999, Nr.1, p. 68–70.
- Kemėšis, V. Geologinės nuotraukos pradžią prisiminus. *Geologijos akiračiai*, 2013, Nr.2, p. 11-17.
- Kondratienė, O., Vonsavičius, V. Kvarteras (antropogenas). Kn.: *Lietuvos geologija* (sud. A. Grigelis, V.Kadūnas). Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius, 1994, p. 176-205.
- Šliaupa, A., Baltrūnas, V. Stambaus mastelio geologiniam kartografavimui – 50 metų. *Geologijos akiračiai*, 2015, Nr.2, p. 36–39.
- Vonsavičius, V. Kartografavimas ir gilusis grėžimas. Kn.: *Geologų darbai Tarybų Lietuvoje* (ats. red. A. Grigelis). Vilnius, 1977, p. 19–24.